

פרשת ואתחנן: באיזה גובה צריכה להיות המזוזה בשער יפו

פתיחה

בפרשת השבוע, קוראים על החובה לשים מזוזה בפתחי הבתים: "וּכְתַבְתֶּם עַל-מַזְזוֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעֶיךָ". נחלקו האחרונים בעקבות הגמרא במסכת מנחות (מג"ב), האם ההולך לישון ובפתחו מזוזה מקיים מצווה. הגמרא מביאה את דברי דוד המלך שנכנס לבית המרחץ, ובתחילה הצטער שהוא עומד ללא מצוות, אך לאחר מכן נרגע, מכיוון שנזכר במצוות המילה שנמצאת עליו תמיד.

א. מקשה האר"י (מובא במג"א כא, ב), הרי גם בעת השינה היה ללא מצוות, ומדוע הצטער רק כאשר נכנס למרחץ? מכאן הסיק, שדוד המלך הלך לישון עם ציצית, ולכן לא היה ערום מהמצוות. ב. **המגן אברהם** (שם) חלק על דבריו וכתב שאין מצווה לישון עם ציצית, והסיבה שדוד לא חשש שהוא ללא מצוות בשנתו היא, שהוא ישן בחדר שיש בו מזוזה ויש בכך מצווה. ובלשונו:

"וכתבי האר"י כתוב על פי הסוד שיש לשכב בלילה בטלית קטן, ומביא מהאי דאמרינן במנחות כיון שראה דוד עצמו ערום בבית המרחץ אמר אוי לי שאני ערום מן המצוות, וקשה למה לא אמר כן בלילה שהיה גם כן ערום? אלא על כרחך שהיה שוכב בטלית קטן. ואם קבלה נקבל אבל לדין יש תשובה, דיש לומר דבלילה על כל פנים היה לו מזוזה בפתחו."

המגן אברהם הלך לשיטתו שיש מצווה לישון בבית שיש בו מזוזה, במקום נוסף. **השולחן ערוך** (או"ח יט, א) פסק בעקבות הראשונים שלא מברכים על עשיית ציצית, כיוון שהמצווה מתקיימת בעת הלבישה. והקשה **המגן אברהם** (שם, א) לשיטתו, שאם כן גם כאשר קובעים מזוזה לא אמורים לברך, שהרי אין מצווה בקביעת המזוזה, אלא רק בשינה בבית שיש בו מזוזה¹.

בעקבות התורה המזכירה את מצוות המזוזה, נעסוק השבוע בחלק מהלכותיה. נראה את מחלוקת הראשונים כיצד יש לקבוע את המזוזה, במאונך או במאוזן, ומדוע אשכנזים נוהגים לקובעה באלכסון. באיזה גובה יש לשים את המזוזה ומה הדין בשערים גבוהים במיוחד (כמו שער יפו), והאם יש לקבוע מזוזה בבית מדרש.

אופן הנחת המזוזה

כיצד יש לקבוע את המזוזה? הגמרא במסכת מנחות (לג ע"א) כותבת, שמזוזה המונחת כמו 'נגר', כלומר כמו היתד שתוקעים הנגרים בדלת - פסולה. נחלקו הראשונים כיצד הנגרים היו תוקעים את היתד שלהם, וממילא באיזה אופן אסור לקבוע מזוזה:

א. **רש"י** (ד"ה כמין נגר) **והרא"ש** (מזוזה ס"ט) ביארו, שהנגרים היו תוקעים את היתד שלהם במאוזן (מימין לשמאל), ומשום כך רק מזוזה שקובעים אותה במאונך כשרה. בטעם פסק זה הסביר **הנימוקי יוסף** (ה ע"ב דה"ר), שכאשר מניחים מזוזה בשכיבה, יש בכך חוסר כבוד, כשם שמניחים ספר תורה בעמידה בארון ולא בשכיבה. ובלשון הרא"ש:

"ואמר רבי יהודה אמר שמואל עשאה כמין נגר פסולה. איני והא כי אתא רב יצחק ב"ר יוסף ואמר מזוזות דבי רבי כמין נגר הן עשוין... לא קשיא, הא דעביד כסיכתא והא דעביד כאיסתורא. פירש רש"י כסיכתא פסולה, היינו שתוחבין בסף כנגר. שתוחבין בכותל כאיסתורא מקום חבור השוק והרגל ומעומד, הוא כשרה."

ב. **רבינו תם** (תוספות ד"ה הא) חלק וסבר שהנגרים היו תוקעים את היתד שלהם במאונך, ומשום כך יש לקבוע את המזוזה במאוזן. בטעם הדבר נימק, שהגמרא במסכת בבא בתרא (קא ע"א) כותבת שקבורה במעומד נקראת 'קבורת חמור', אם כן בוודאי שקביעת מזוזה בדרך זו לא מוסיף לכבודה.

ראייה נוספת לדבריו הביא מהגמרא במסכת בבא בתרא (יד ע"א) הכותבת, שספר התורה והלוחות שבארון הברית הונחו בשכיבה ומוכח שהנחה בשכיבה מכובדת יותר. את הקושיה מכך שספרי התורה שבארון עומדים יישב רבינו תם, שאדרבה משם ראייה לשיטתו, שהרי יש לעמוד בפני ספר תורה רק כאשר הוא נמצא במצב לא טבעי, כשמוצאים אותו מההיכל ועומדים בפניו הוא נמצא בעמידה, ואילו דווקא כאשר משכיבים אותו על הבימה כולם יושבים - מוכח ששכיבה היא מצבו הטבעי.

להלכה

נחלקו האחרונים בפסק ההלכה:

א. **השולחן ערוך** (יו"ד רפט, ו) **והגר"א** פסקו כדעת רש"י שיש לקבוע את המזוזה במאונך, שכן כך דעת רוב הראשונים. ב. **הרמ"א** (שם) לעומת זאת פסק כדעת **המהרי"ל** (מזוזה, ו), שעל מנת לצאת ידי חובת שתי הדעות יש לקבוע את המזוזה באלכסון, וכך היא גם קצת במאוזן, וגם קצת במאונך. במקרה בו אי אפשר לקבוע באלכסון, יש לקבוע במאונך כשולחן ערוך.

לכאורה פשרת המהרי"ל תמוהה, שהרי כאשר קובעים באלכסון המזוזה לא מאונכת ולא מאוזנת, ולא יוצאים ידי חובה לא לדעת רש"י ולא לדעת רבינו תם. צריך לומר, שהמהרי"ל הבין שבטבע יש שתי אפשרויות, מאוזן ומאונך, 'אלכסון' לעומת זאת אינו מצב כשלעצמו, שהרי שבטבע אין חפצים העומדים באלכסון. לכן, כאשר שמים חפץ באלכסון הוא חצי מאוזן וחצי מאונך.

גובה המזוזה

לאחר שעסקנו בדרך לקביעת המזוזה, יש לדון בגובה בו יש לקבוע את המזוזה:

הגמרא במסכת מנחות (לג ע"א) עוסקת בדיני מזוזה, ובכללם בשאלה באיזה גובה צריכה המזוזה להיות. לדעת שמואל המזוזה צריכה להיות בשליש העליון של המשקוף, ואילו לדעת רב הונא אפשר לקובעה לאורך כל המשקוף, למעט הטפח הצמוד לסוף המשקוף. להלכה פסקו הראשונים כדעת שמואל, אלא שנחלקו בביאור דבריו:

¹ כדי ליישב את הקושיה תירץ, שבדרך כלל קובע המזוזה כבר נמצא בתוך הבית וגר בו, לכן יש מצווה בקביעה. ואכן, במקרה בו קובע המזוזה לא מתכוון לגור מיד בבית, מחדש המגן אברהם שאין לברך על קביעת המזוזה, ורק כאשר ייכנס לגור בביתו יברך: 'לדור בבית שיש בו מזוזה'. רוב האחרונים חלקו על דבריו, וכדבריהם נוהגים.

א. **הרא"ש** (הל' מזוזה סי' י) וכן **הגר"א** (רפ"ט, ז) ביארו, שאפשר לקבוע את המזוזה בכל השליש העליון של המשקוף. ראייה לדבריו הביא מדברי רבי יוסי בגמרא שאמר 'וכתבתם וקשרתם', דהיינו שהמקום שמניחים את המזוזה שנכתבה זהה למקום בו קושרים את תפילין של ראש, ואת התפילין של ראש מניחים בכל גובה הראש (מקום שמוחו של תינוק רופס).

ב. **הרמב"ם** (מזוזה ו, יב) ובעקבותיו **השולחן ערוך** (רפ"ט, ב) חלקו וסברו, שדברי רבי יוסי נאמרו רק במצב של בדיעבד ובלית ברירה. כאשר אין אפשרות להניח את המזוזה בתחילת השליש העליון, ניתן לקובעה גם בסופו, אך לכתחילה יש לקבוע את המזוזה בתחילת השליש העליון של המשקוף (כאמור במרחק של טפח לפחות).

שערים גבוהים

על בסיס האמור, יש לראות את מחלוקת הפוסקים היכן יש לשים מזוזה בשער גבוה. הגמרא במנחות (לג ע"ב) כותבת שיש לקבוע את המזוזה בטפח הסמוך לרשות הרבים, כדי שהנכנס לבית יראה ראשית את המזוזה. דנו הראשונים, מה הדין בשערים גבוהים כמו שער יפו, מצד אחד יש לקבוע את המזוזה בשליש העליון, אבל מצד שני בגובה כזה כלל לא יראו אותה:

א. **התוספות** (יומא יא ע"ב ד"ה שאין) ו**המרדכי** (רמז תתקס"א) כתבו, שהירושלמי (מגילה ד, יב) הכריע שבמקרה בו השערים גבוהים במיוחד, יש להעדיף את נראות המזוזה מהנחתה בשליש העליון, ולכן יש לשים את המזוזה בגובה סביר. כדבריהם פסקו להלכה אחרונים רבים, ביניהם **הב"ח** (יו"ד רפ"ט), **הש"ך** (שם), **הט"ז** (שם) ועוד, וכך אכן המזוזה בשער יפו. ובלשון **ערוך השולחן** (רפ"ט, י):

"ובגובה כמה שיעורה לקובעה אמרו שם (לג ע"א) מצווה להניחה בתחילת שליש העליון, ואם הפתח גבוה הרבה באופן שתחילת שליש העליון הוא למעלה מכתפיו בירושלמי דמגילה אומר מפורש, דאימתי נותנה בשליש העליון, רק כשהוא נגד כתפיו אבל כשהוא למעלה מכתפיו אין להשגיח על שליש העליון וכן ביארו התוספות ביומא וכן כתב המרדכי."

ב. **הרמב"ם** בהלכות מזוזה לא חילק בין הדינים, ופסק שבכל עניין יש להניח את המזוזה בשליש העליון של הפתח, וכן פסק **הרב עובדיה** (יביע אומר יו"ד ב, כא) בעקבות הבנתו **בשולחן ערוך**. הסיבה שלא פסק כדברי הירושלמי מופיעה בדברי **התוספות** (מנחות שם, ד"ה ומאי) שכתבו, שכך שבתלמוד הבבלי לא הובא דין זה משמע שהוא חולק על הירושלמי, והלכה כדברי הבבלי.

מזוזה בבית מדרש

האם בית מדרש חייב במזוזה? הגמרא במסכת יומא (יא ע"ב) מונה את המקומות החייבים במזוזה: שערי חצרות, שערי בתים, ועוד. כפי שממשיכה הגמרא וכותבת, בית כנסת חייב במזוזה, רק בתנאי שיש דרכו מעבר לחדר בו גר שמש בית הכנסת. בטעם הדבר שבית הכנסת פטור ממזוזה נחלקו הראשונים, וטעמם משליך על השאלה האם בית מדרש חייב במזוזה:

א. **רש"י** (יב ע"א ד"ה דכרכים) ו**תוספות** (ד"ה שאין בו) פירשו, שבית מתחייב במזוזה רק כאשר יש לו בעלים מוגדרים, וכלשון הפסוק על מזוזות 'ביתך' - הבית שלך. בית הכנסת וממילא גם בית מדרש בדרך כלל שייכים לציבור, משום כך הם פטורים ממזוזה. את דברי הירושלמי הפוסק שבית מדרש חייב במזוזה, העמידו בבית מדרש ששייך לאדם פרטי.

ב. **הרמב"ם** (מזוזה ו, ו) ו**המאירי** (י ע"א ד"ה בתי) פירשו אחרת. לשיטתם בית הכנסת פטור ממזוזה משום שזהו מקום קדוש, ומקום קדוש לא נחשב בית, גם אם הוא שייך לאדם פרטי. עם זאת, במקרה בו משתמשים באולם גם לתפילות וגם לאירועים חברתיים, גם הם יודו שיש לקבוע בו מזוזה, כיוון שלא חלה עליו קדושת בית כנסת. ובלשון הרמב"ם:

"הר הבית הלשכות והעזרות ובתי כנסיות ובתי מדרשות שאין בהן בית דירה פטורין לפי שהן קודש, בית הכנסת של כפרים שהאורחין דרין בו חייב במזוזה, וכן בית הכנסת של כרכין אם היה בו בית דירה חייב, כל השערים שהיו במקדש לא היה להם מזוזות חוץ משער נקנור ושלפנים ממנו, ושל לשכת פרהדרין מפני שהלשכה הזאת היתה בית דירה לכהן גדול בשבעת ימי ההפרשה."

ג. **המרדכי** (מנחות תתקס"א) בכיוון שלישי פירש, שבית כנסת פטור ממזוזה בגלל שהוא לא מיועד למגורי קבע, דהיינו הוא משמש לתפילות בלבד (בעבר היו מתפללים בבית הכנסת ולומדים בבית המדרש). בעקבות כך טען המרדכי (על פי ביאור הש"ך), שבית מדרש שנמצאים בו במהלך היום באופן קבוע והוא דומה לדירה חייב במזוזה (ועיין הערה²).

סברא נוספת לחיוב בית מדרש במזוזה מצינו **ברא"ש** (הל' מזוזה סי' י) בשם **המהר"ם מרוטנבורג**, ש"רוח רעה הייתה מבעתתו" כאשר הוא היה יושן בבית מדרש, עד שקבע שם מזוזה. כלומר, המזוזה משמשת גם כעין הגנה רוחנית כפי שכותבת הגמרא במסכת מנחות (לג ע"ב), ולכן יש לקובעה גם בבית המדרש (מכל מקום ברור שאסור לקבוע מזוזה רק בשביל סגולה או הגנה וכו').

להלכה

דנו האחרונים בפסק ההלכה:

השולחן ערוך (רפ"ט, י) פסק שבית המדרש פטור ממזוזה, ובפשטות פסק כטעם הרמב"ם. אמנם הוסיף, שמכיוון שהמרדכי פסק שהמקום כן חייב במזוזה - טוב לקבוע בלא ברכה. **הש"ך** (שם, כ) הביא דברי **הב"ח**, שהמליץ להסמיך את קביעת המזוזה בבית הכנסת לקביעת מזוזה בבית פרטי המחוייב לכל הדעות, וכך ניתן לברך פעם אחת (בדומה לבדיקת חמץ).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה כדי שעוד אנשים יקראו...

² מה נחשב בית מדרש? הבאר היטב (קנ"ג, ב) הביא בשם השו"ת **דבר שמואל**, שמקום שלומדים בו שעה אחת במהלך היום, חלה עליו קדושת בית מדרש. בשו"ת **דברי מליכאל** (ה, כה) חלק וסבר, שרק מקום שלומדים בו בצורה רציפה נחשב בית מדרש. אמנם נראה שמחלוקתם היא רק בשאלה מתי בית הכנסת נחשב קדוש כמו בית מדרש, אבל כדי שבית כנסת ייחשב בית דירה שמחוייב במזוזה לדעת המרדכי, כולם מודים שצריך לשבת בו כל היום וכך עולה מדברי הש"ך: "בבית המדרש כיוון שהתלמידים יושבים בו מבוקר ועד ערב דומה לדירה".

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com